

Paul Magnette

Onsterfelijk links

Vertaald
door
Tineke Sonck

2016

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

VOORWOORD

Meer dan tien jaar geleden, toen ik nog hoogleraar was, bracht ik een bezoek aan de Italiaanse universiteitsstad Bologna. Onder een stralende zon las ik een fraai staaltje burgerironie: *'Basta i fatti, vogliamo delle promesse!'* Vertaald betekent dat: 'Genoeg feiten, wij willen beloftes!' De student met gevoel voor humor die deze mooie slogan met rode verf op een muur spoot, herinnerde me eraan dat zonder project of hoop de politiek zichzelf ver-raadt. Wanneer mijn goedbedoelde vrienden me de vraag stelden waarom ik in hemelsnaam een boek aan het schrijven was over de toestand van links en of ik niet beter mijn energie in concrete actie kon steken, moest ik vaak aan deze slogan denken.

Dit boek is namelijk bedoeld om vragen te stellen die niet alleen maar relevant zijn voor mensen van mijn eigen politieke richting, maar die een universeel karakter

hebben. Toen links opkwam voor het algemeen kiesrecht, verplicht onderwijs, de achturedag, het verbod op kinderarbeid, betaald verlof, sociale bescherming, volkshuisvesting, opende het debatten die uiteindelijk de samenleving grondig hebben veranderd, niet enkel ten voordele van één sociale groep, maar van alle burgers. De thema's die ik in dit boek aansnijdt en de vragen die ik me stel zijn grote uitdagingen met een universele draagkracht.

De tweede reden die me ertoe bracht dit boek te schrijven, is dat ik me net als tal van andere geëngageerde burgers zorgen maak over de steeds groeiende desinteresse voor politiek bewustzijn. Een desinteresse waarop enkel populistische reacties een antwoord lijken te kunnen bieden. Wanneer je elke dag in de praktijken van de macht ondergedompeld wordt, zoals dat voor mij al een kleine tien jaar het geval is, stelt men zich meer vragen dan men naar buiten toe laat blijken. Er gaat bijvoorbeeld geen dag voorbij zonder dat ik me afvraag hoe ik de linkse waarden kan verdedigen in een wereld die door neoliberale en conservatieve opvattingen wordt gedomineerd. Of hoe ik mijn engagement intact kan houden tegenover een overmacht aan remmende factoren en obstakels die mijn politieke elan willen breken.

Zulke vragen stellen is inherent aan elk politiek engagement, en aan progressief engagement in het bijzonder. Sinds links bestaat, is er altijd een spanning geweest tussen 'de voeten in de modder en het hoofd in de wolken'. Maar dit dilemma is de afgelopen dertig jaar nog

verder toegenomen. Links gaat immers overal in Europa, zijn historische bakermat, door een van de diepste crisissen uit zijn geschiedenis. Op een moment dat de ongelijkheid blijft toenemen, de economische macht zich nog meer concentreert en de parlementaire democratie aan kracht inboet, slaagt links er niet in met een overtuigend programma te komen dat voor de broodnodige vooruitgang kan zorgen. De socialistische partijen en sociaaldemocraten rijgen de verkiezingsnederlagen aan elkaar. Niet zozeer het nieuwe links haalt daar zijn voordeel uit, maar vooral de rechtse partijen en de populisten. Vakbonden zien hun basis opdrogen en hun acties zijn steeds meer omstreden, terwijl nieuwe sociale en soortgelijke bewegingen die hier en daar de kop opsteken met moeite van de grond komen.

Er is behoefte aan een gezamenlijke stellingname over de oorsprong van deze crisis: Europese progressieven – of het nu socialisten, sociaaldemocraten of ecologisten zijn, die traditioneel bij christelijk links horen, de liberalen of de communisten – kunnen enkel in hun wederopstanding slagen indien ze eerst hun fouten en patstellingen durven te erkennen. De stelling die ik in dit boek naar voren schuif, waarbij mijn enige ambitie is het debat aan te wakkeren, is de volgende: links is vandaag sterk verzwakt omdat het tijdens de twee laatste generaties drie onopgeloste crisissen heeft laten voortwoekeren.

Eerst was er het einde van de zogenaamde ‘dertig gouden jaren’, de jaren van economische groei vanaf 1945. De recessie van de jaren zeventig maakte ruw een einde

aan dertig jaar ononderbroken sociale vooruitgang, liet een beschadigde industriële samenleving en een gefragmenteerde arbeidersklasse achter en leidde tot massale werkloosheid die de fundamenteën van het gemeenschapsleven ondermijnde. In plaats van hier lessen uit te trekken, bleef politiek en syndicaal links vasthouden aan de groei-ideologie: steeds meer welvaart produceren om werknemers uitgebreide rechten en voordelen te verlenen en te bouwen aan een sociale bescherming en openbare diensten voor iedereen. Vandaag, aan het begin van de eenentwintigste eeuw, voorspelt geen enkele economie een Europese groei boven de 1 of 2 procent voor de komende tien jaar. De opkomende generaties hebben niet langer de hoop op de voortdurende materiële vooruitgang die hun ouders en grootouders wel hadden, terwijl laatstgenoemden de nostalgie voeden naar een gouden tijdperk waarin vooruitgang vanzelfsprekend leek.

In de late jaren 1980 volgde dan een tweede crisis met de ineenstorting van de mondiale geopolitieke orde waarin de Europese linkerkant vorm had gekregen. De Koude Oorlog had een zeer gunstige internationale context gecreëerd voor de centrale krachten van Europees links, socialisten en sociaaldemocraten voorop. Het repressieve en bureaucratische karakter van het Sovjetregime bracht het communistische alternatief in diskrediet bij de meerderheid van de arbeidersklasse, terwijl de middenklasse ervan overtuigd bleef dat het Europese sociale beschermingsmodel veel beter was dan diens treurigstemmende Amerikaanse tegenhanger.

Met de val van de Berlijnse Muur verdwenen deze oude zekerheden plots. Het kapitalisme bleef na de ondergang van zijn oude rivaal ineens alleen over. En de linkse krachten, die zowel het geweld van het kapitalisme als dat van de Sovjetdictatuur weigerden, moesten zich heroriënteren. De ineenstorting van deze bipolaire wereld ontnam links zijn fundamentele kaders, en het slaagde er niet echt in om andere te vinden. Europa had de progressieve nieuwe vooruitzichten kunnen bieden, het federale kader van een nieuw vooruitgangsbeleid, dat op de beginnende globaliseringsfase zou anticiperen en deze zou beheersen. De mislukte herziening van het Verdrag van Maastricht, die vervolgens nooit echt werd rechtgezet, en de vlucht vooruit naar een slecht doordachte en onbeheerste uitbreiding hebben deze zielloze en projectloze Unie echter tot een nieuw schouwtoneel voor interne confrontaties gemaakt. Links had ook lessen kunnen trekken uit de dubbele mislukking van zowel het Sovjetcommunisme als het hyperkapitalisme en de basis kunnen leggen voor een democratisch socialisme. Dat had de opkomende landen waarschijnlijk kunnen verleiden om nieuwe internationale allianties te vormen. In plaats daarvan werd links verleid tot een ‘derde weg’, een weg die dood bleek te lopen, omdat die neerkwam op een capitulatie voor de nieuwe geest van het kapitalisme.

En toen kwam in de loop van de jaren 1990 de derde crisis, meer diffuus en sluipend, die de linkse basis echter evenzeer ondermijnde via de langzame erosie van de pijlers waarop onze representatieve democratieën rustten.

In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog had links zijn oorspronkelijke zwakheden overwonnen door zich stevig te organiseren. Massapartijen, gestoeld op de brede steun van hun militanten en de electorale loyaliteit van de sociale groepen die zij verdedigden, stelden links in staat de interne conflicten en machtsstrijd, die het sinds zijn oprichting in de late negentiende eeuw tot de democratische crisissen van de jaren 1930 teisterden, te overwinnen. Samen met grote vakbondsorganisaties, ziekenfondsen, coöperatieven en verenigingen hebben de socialisten, en sociaaldemocratische partijen in het bijzonder, de openbare ruimte van de Europese samenleving een halve eeuw lang diepgaand vormgegeven en mede een stem gegeven aan hen die tot dan toe de overgrote stilzwijgende of gemuilkorfde meerderheid vormden.

In de jaren 1990 verdween deze opmerkelijke organisatievorm gaandeweg naar de achtergrond. Het lidmaatschap van politieke partijen en vakbonden begon in heel Europa te dalen en de linkse partijen, die meer dan andere steunden op hun leden en kiezers, leden hier als eerste onder. Ook de stembusgang nam af, wat eerst de echte volkspartijen trof. Stemmen werd steeds minder de uitdrukking van een collectieve identiteit en in toenemende mate die van een individuele keuze, waardoor de solidariteit tussen de sociale groepen die samen links vormden, verzwakte. Schandalen rond de geheime financiering van politieke partijen leidden tot steeds meer inmenging in partijaangelegenheden, hetgeen hun aard even sluipend als radicaal veranderde. Terwijl ze oorspronkelijk voor het

maatschappelijk middenveld een manier vormden om zich te uiten en de staat van buitenaf te controleren, werden partijen nu door de overheid gefinancierd en gereguleerd en zo geleidelijk een deel van het staatsapparaat zelf. Zo ontstond er een dynamiek die voor een wederzijdse versterking zorgde van ‘de terugtrekking enerzijds van de burger uit de actieve betrokkenheid en anderzijds de terugtrekking van de politieke leiders ten voordele van de staatsinstellingen’.¹ Een echte democratische vicieuze cirkel: hoe bureaucratischer en technocratischer het optreden van politieke vertegenwoordigers, hoe meer de burgerbetrokkenheid neigt naar populistische verwerping van de elites en van ‘hun’ instellingen. Ook daar zijn de eerste slachtoffers van deze ontwikkeling de linkse partijen, die ontstaan zijn uit de afwijzing van het establishment, maar er vandaag grotendeels deel van uitmaken. En dat terwijl de kritische relatie met de macht en de verankering in de sociale beweging essentiële kenmerken zijn van de linkse partijen, die hen fundamenteel van rechts onderscheiden.

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat links evenmin voordeel heeft kunnen halen uit de crisis van 2008, net zoals het niet heeft kunnen profiteren van de grote crisis van het kapitalisme na de financiële crash in 1929. Zonder een nieuwe economische en sociale gedachte, verloren in een nieuw Europees en mondiaal institutioneel landschap dat de publieke regelgevende capaciteit vermindert, en verzwakt in zijn sociale en organisatorische basis, kon links de strijd na 2008 niet winnen. In ieder geval niet op korte

termijn, want de geschiedenis leert ook dat wanneer links zichzelf kritisch tegen het licht durft te houden, links deze vijandige omstandigheden juist kan benutten om zichzelf opnieuw uit te vinden. De arbeiderspartijen botsten in de jaren dertig tegen een muur, maar het is aan de lessen van deze mislukking en het daaropvolgende diepgaande debat te danken dat ze de lijnen konden uitzetten waarmee ze de Europese samenlevingen meer dan dertig jaar lang fundamenteel konden omvormen. Wat toen mogelijk was moet dat vandaag opnieuw zijn, op voorwaarde dat er uit een gedeelde diagnose ook een vruchtbare bodem voor een hernieuwd links kan ontstaan.

In een boekje dat twintig jaar geleden gepubliceerd werd en toen een enorm succes kende, vroeg de Italiaanse filosoof Norberto Bobbio zich af of het onderscheid tussen rechts en links nog zin had. En zo ja, wat dat dan precies inhield. Hij concludeerde dat die tegenstelling inherent was aan de democratie omdat de politiek behoefte heeft aan herkenningpunten om begrijpelijk te zijn (het beste bewijs is dat centrumpartijen en aanhangers van ‘de derde weg’ beweren de links-rechtstegenstelling te overstijgen, maar zich wel louter op basis daarvan kunnen definiëren). Bobbio voegde daaraan toe dat wat links onderscheidt, los van de veranderende tijden, haar gehechtheid aan gelijkheid is. Gelijkheid is ‘de poolster’ van links.²

Die strijd tegen ongelijkheid wordt opnieuw een belangrijk punt van zorg bij het publiek. Het wereldwijde succes van het boek van Thomas Piketty, *Kapitaal in de 21ste eeuw*, is daar één van de tekenen van. Het werk van

Kate Pickett en Richard Wilkinson of van Anthony Atkinson,³ die de kwalijke gevolgen van ongelijkheid voor de maatschappelijke cohesie aantoont, en ook de aanpak ervan, vormt goede inspiratiebronnen voor links. Dat instellingen zoals de OESO en het IMF, die ooit de speerpunten vormden voor de economische liberalisering, zich nu zorgen maken over de groeiende ongelijkheid in de zogenaamde ontwikkelde en opkomende landen en de dalende overheidsinvesteringen, is wel enigszins ironisch te noemen.

Toch gebeurt niets vanzelf. En ook de hoge verwachtingen in de huidige Europese samenlevingen rond sociale rechtvaardigheid leiden niet automatisch tot de versterking van het solidariteitsbeleid. Talrijke burgers die streven naar meer rechtvaardigheid trekken zich terug uit de politiek en leggen zichzelf dan vrijwillig de stilte op waartoe zij vóór de komst van de democratie waren veroordeeld. Evenveel anderen kijken naar rechtse en populistische partijen en bewegingen die van de erosie van de collectieve identiteit gebruikmaken om tweedracht te zaaien. Het streven naar gelijkheid kan enkel opnieuw een hervormende kracht worden indien linkse bewegingen erin slagen die strijd vorm te geven en sociale meerderheden te vormen voor voldoende draagvlak in de politieke arena.

De visionaire slogan ‘Genoeg feiten, wij willen beloftes!’ is in elk geval een waarschuwing die ik in de loop van mijn verdere politieke loopbaan ter harte zal nemen.